

MUZEJI I ZBIRKE VJERSKIH ZAJEDNICA NA OTOCIMA – ČUVARI OTOČNE KULTURNE I PRIRODNE BAŠTINE

DUNJA VRANEŠEVIĆ □ Muzejski dokumentacijski centar, Zagreb

Vjerske zajednice izrasle iz djelovanja otočnih samostana i župa u povijesti su bile izvorišta duhovnosti, ali i pismenosti, obrazovanja, kulture i gospodarstva, omogućujući višestruki razvoj mjesta i podneblja u kojima su djelovale. Nastojeći očuvati materijalne, ali i nematerijalne tragove bogate povijesti svoje okoline, svećenstvo je stoljećima brižljivo skupljalo kulturnu i prirodnu baštinu, naručivalo izradu umjetnina i liturgijskih uporabnih predmeta za opremanje sakralnih objekata i održavanje vjerskih obreda te, u konačnici, osnivalo zbirke koje su nerijetko dugo vremena bile jedina mjesta na kojima je otočna baština bila čuvana i dostupna javnosti. Uloga svećenstva bila je osobito važna za lokalne zajednice na otocima, izoliranima od kopna, ali izloženima utjecaju povijesnih okolnosti i raznih vladajućih sustava pod kojima su se nalazili. Unutar svojih kompleksa redovnici su tijekom stoljećā osnivali škole, bolnice, sirotišta, lazarete, tiskare, čitaonice, vodili skriptorije, arhive, sjemeništa i novicijate, brinuli se o slabima i siromašnima te unapređivali gospodarstvo otoka, primjerice razvojem maslinarstva i vinogradarstva. Zahvaljujući entuzijazmu i naporima istaknutih pojedinaca, nastajali su samostanski muzeji i riznice u kojima su mnogi predmeti golemoga kulturnog nasljeđa (poput arheoloških nalaza, starog novca, narodnih nošnji i uporabnih predmeta, flore i faune otoka i dr.) spašeni od zaborava i propadanja, svjedočeći o burnoj prošlosti i važnosti samostana kao kulturnih, prosvjetnih i gospodarskih središta otokā, mjesta na kojima se stvarala i njegovala pisana, ali i nematerijalna kultura (kao što je glagoljaško bogoslužje i čipkarstvo), čime su neizmjereno utjecali na razvoj i očuvanje hrvatskoga nacionalnog identiteta i baštine.

Širenje i utjecaj crkvenih redova na otocima

Na hrvatskom priobalju i otocima rasprostranjeno je nekoliko crkvenih redova i provincija duge i bogate prošlosti. Na to područje vrlo rano, već početkom 13. stoljeća, dolaze franjevci. Franjevačka provincija sv. Jeronima, sa sjedištem u Zadru, obuhvaća najšire područje uz more i na otocima, i to od Rovinja do Kotora, koje je nekada bilo pod mletačkom vlašću.¹ Provincija franjevaca trećoredaca glagoljaša, utemeljena potkraj 14. stoljeća, u priobalju zauzima kvarnersku i zadarsko-splitsku regiju.²

Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja, čiji korijeni sežu do 1735. godine i do podjele nekadašnje provincije Bosne Srebrene, prostire se između rijeka Zrmanje i Neretve,³ dok Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca polovicu samostana posjeduje u kontinentalnom dijelu države, a polovicu na obali.⁴

Već u 13. stoljeću osnovani su prvi franjevački samostani, među kojima i oni otočni na Rabu, Krku i Cresu. Franjevci su često dolazili na mjesta napuštenih crkava i samostana koje su prije njih nastanjivali eremiti (Badija) ili monaški redovi poput benediktinaca (Kampor na Rabu, Košljun), pavlina (Galevac, Glavotok), augustinaca (Visovac) i bazilijanaca (Cres). Za izgradnju mnogih samostana bili su zaslužni vladari, plemići, istaknuti građani i drugi otočni dostojanstvenici kao njihovi donatori, koji su im poklanjali posjede i sredstva za podizanje i opremanje crkava i samostana, naručivali kapele i umjetnine, a zauzvrat su pokapani unutar samostanskih kompleksa.

Potkraj 14. stoljeća pod Bosanskom vikarijom, novom franjevačkom upravnom jedinicom utemeljenom 1340. godine, koja je zahvaćala i dio dalmatinskog područja, osnovani su, među ostalima, samostan u Kraju na Pašmanu, koji je sagradila patricijska obitelj na mjestu što su ga franjevcima darovali benediktinci s Čokovca, te samostan na otočiću Badiji pokraj Korčule (sl. 1. i 2.). Kao posljedica podjele franjevačkoga prvog reda na opservante i konventualce te sve češćih i dubljih turskih prodora u Bosnu i dalmatinsko zaleđe, u 15. stoljeću utemeljeni su brojni otočni samostani – na Ugljanu, Čiovu, Krapnju, Košljunu, Visovcu, Galevcu (Školjiću), Hvaru, Krku, Rabu, Lopudu, poluotoku Pelješcu.⁵ Plemenitaš Toma Jurić, potomak bibrirskih Šubića, koji je nenaseljeni otok Krapanj kupio od Šibenskog kaptola, oporučno ga je u prvoj polovici 15. stoljeća ostavio franjevcima, a njegovi su sinovi dobili dopuštenje pape Eugena IV. da izgrade samostan. Sredinom 15. stoljeća prognani franjevci iz provincije Bosne Srebrene povukli su se pred turskim osvajanjima na Visovac, koji su dobili na dar od bibrirskih knezova i na njemu sagradili crkvu i samostan, dok je franjevcima trećoredcima zadarski plemić Bartol de Milano poklonio otočić Galevac, a krčki knez Ivan Frankopan ljetnikovac s kapelom u Glavotoku za samostan. Na molbu krčkih knezova Martina i Ivana Frankopana, vlasnika Košljuna, papa Nikola V. dopušta

¹ Provincija se u početku zvala Provincija Slavonije (Hrvatske), a 1393. godine mijenja ime u Dalmatinsku provinciju sv. Jeronima. Razdvajanjem na manje upravne jedinice (vikarije i kustodije) i kasnijim spajanjima, od 1899. godine ujedinjena je u provinciju koja postoji i danas. Stanko Josip Škunca, „Putovanje kroz povijest”, u: *Milost susreta: Umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima: Galerija Klovičevi dvori, 16. prosinca 2010. – 20. veljače 2011.*, ur. Igor Fisković (Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2010), 15–25.

² Franjevci trećoredci glagoljaši, „Povijest Provincije”, <https://franjevci-trecoredci.hr/povijest-provincije/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).

³ Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja – Split, „Povijest Provincije”, <https://www.franjevci-split.hr/povijest-provincije/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).

⁴ Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca, „Povijest provincije”, <https://www.ofmconv.hr/povijest-provincije/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).

⁵ Škunca, „Putovanje kroz povijest”, 17–21.

da se onamo u napušteni benediktinski samostan dosele franjevci iz Krka, a hvarski samostan osnovan je na poticaj hvarskog biskupa Tome Tomasinija, apostolskog delegata za Bosnu, uz dopuštenje pape Pija II. U Sumartinu na Braču samostan je službeno utemeljen 1738. godine, nakon što su franjevci onamo došli sredinom 17. stoljeća iz Makarske, a početkom 18. stoljeća podignut je i samostan u Kuni Pelješkoj.

Benediktinci, kao najstariji redovnički red u zapadnoj Crkvi, u Hrvatskoj se pojavljuju u Istri već u 6. stoljeću. Jedini do danas održani muški benediktinski samostan na Čokovcu pokraj Tkona na Pašmanu osnovan je u prvoj polovici 12. stoljeća, nakon što su se benediktinci morali preseliti iz razorenog Biograda na Moru, u kojemu su imali sjedište što ga je 1059. godine povlastio kralj Petar Krešimir IV. Od osam aktivnih ženskih benediktinskih samostana pet ih je na otocima – na Krku, Cresu, Rabu, Pagu i Hvaru. Paški samostan postoji neprekidno od 1318. godine kao jedna od najstarijih sakralnih građevina i ustanova na otoku Pagu zahvaljujući supružnicima Juranu i Milici Pogancić koji su ga tada podignuli za

benediktinke u starom Pagu, dok je hvarski utemeljen u prvoj polovici 16. stoljeća.

Dominikanci, čiji se samostani pojavljuju na hrvatskom području nedugo nakon osnivanja reda početkom 13. stoljeća, danas prevladavaju u Dalmaciji, u sklopu Hrvatske dominikanske provincije Navještenja Blažene Djevice Marije, s tri samostana na otocima – u Starom Gradu na Hvaru, u Bolu na Braču te u Korčuli, koji su osnovani u drugoj polovici 15. stoljeća.⁶

Promjene političkih prilika uvelike su se odražavale i na samostane. Smješteni na otocima, tijekom prošlosti često su bili izloženi napadima gusara i vojski s mora, a ratne neprilike i različiti vladajući sustavi tjerali su ih s posjeda, ukidali samostane i oduzimali im imovinu. No, iako su neki od njih i više puta bili spaljeni i opljačkani, stoljećima su se iznova dizali, obnavljali i dograđivali, a sva ta previranja nisu umanjila njihov duhovni, kulturni, gospodarski i prosvjetni utjecaj na život u otočnim mjestima.

sl.1.-2. Franjevački samostan uznesenja Blažene Djevice Marije na otočiću Badiji pokraj Korčule. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

sl.3. Stalni postav Izvora Oreba i Emilije Karlavaris u Galeriji *Fra Bernardin Sokol* na Badiji. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

sl.4. Izvor Oreb, *Spomenik težaku*, Galerija *Fra Bernardin Sokol* na Badiji. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

⁶ Franjo Šanjek, „Dominikanci u Hrvatskoj (13. – 21. stoljeće)”, u: *Dominikanci u Hrvatskoj*, ur. Igor Fisković (Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2011), 12; [Dominikanci.hr](https://www.dominikanci.hr), „Povijest dominikanskog Reda u Hrvatskoj”, <https://www.dominikanci.hr/tko-smo/povijest-reda-u-hrvatskoj-1> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).

7 Bratovština svih svetih Korčula, <http://bssko.com/> (pristupljeno 2. listopada 2023.).

8 Registar muzeja, zbirki i riznica u vlasništvu vjerskih zajednica, Muzejski dokumentacijski centar, <https://mdc.hr/hr/mdc/zbirke-fondovi/registri/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).

9 Dunja Vranešević, „Fenomen zbirki vjerskih zajednica u Hrvatskoj: Registar muzeja, zbirki i riznica u vlasništvu vjerskih zajednica Muzejskoga dokumentacijskog centra”, *Informatica Museologica* 45/46 (2014/2015): 176–180, <https://hrcaak.srce.hr/file/260778> (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).

10 Budući da je baza Registra s vremenom tehnički zastarjela, zbog čega posljednjih nekoliko godina nije bila redovito dopunjavana, predstoji posuvremenjivanje podataka u novoj bazi čija je izrada pri kraju. Zbog toga je izgledno da na otocima postoji još muzeja vjerskih zajednica koji u ovom trenutku nisu zabilježeni u Registru.

11 Hrvatski sabor, „Zakon o muzejima”, 29. lipnja 2018., *Narodne novine* 61/2018, čl. 3., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1267.html (pristupljeno 9. kolovoza 2023.); Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, „Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za osnivanje i određivanje vrste muzeja, za njihov rad te za smještaj i čuvanje muzejske građe i muzejske dokumentacije”, 5. prosinca 2023., *Narodne novine* 150/2023, čl. 26. i 27., https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_12_150_2165.html (pristupljeno 18. prosinca 2023.).

12 Najčešće je to zbog nedostatka primjerenog prostora, nerestaurirane građe ili nedovoljnog interesa vjerske zajednice da se zbirka učini dostupnom javnosti. Neke su zbirke zbog toga pohranjene dok se ne stvore bolji uvjeti za njihovo izlaganje. Drugi muzeji privremeno su nedostupni jer su objekti u kojima su se nalazili nedavno obnovljeni te će izrada muzejskih postava i opremanje njihova prostora tek uslijediti. Takvi su primjeri Župni muzej na Lopudu i Samostanska zbirka franjevača trećoredaca u Portu na Krku.

Brojni su samostani tijekom stoljećā organizirali i vodili prve škole i gimnazije. Franjevci u Krapnju pokrenuli su početkom 19. stoljeća osnovnu školu koja je djelovala sve do otvorenja pokrajinske osnovne škole potkraj istog stoljeća; u Kaporu na Rabu, u Orebiću i Kuni Pelješkoj uz vjeronauk su se podučavali i drugi školski predmeti, a u Kraju na Pašmanu samostan je naselju darovao i zemljište za izgradnju škole. Benediktinke u Hvaru pokrenule su u prvoj polovici 19. stoljeća žensku pučku školu, dok su u Pagu još od 16. stoljeća razvijale odgojnu djelatnost za žensku djecu, osnovavši u gradu prvu školu za djevojke, koje su potom stoljećima organizirano podučavale čitanju, pisanju, rukotvorstvu i šivanju čipke. Gimnazije s pravom javnosti imali su samostani u Cresu, Bolu na Braču, na Badiji i Galevcu, a Košljun je važan i zato što je u samostanu od 1894. do 1928. godine djelovala prva gimnazija s hrvatskim nastavnim jezikom u Istri i na Kvarneru. Košljun, Visovac, Galevac, Cres i Orebić na Pelješcu imali su novicijate, a Cres i Badija sjemeništa. Osim toga, samostani su bili i mjesta za liječenje i brigu o bolesnima, nemoćnima i siromašnima. U creskom samostanu od sredine 17. stoljeća bila je bolnica za stare redovnike i druge potrebite osobe, hvarski je franjevački samostan također služio za liječenje, Galevac je bio lazaret za oboljele od kuge, a na Badiji je neko vrijeme bilo sirotište. U franjevačkim samostanima na Galevcu i u Glavotoku na Krku djelovale su tiskare, dok su u benediktinskom samostanu na pašmanskom Čokovcu i u franjevačkom samostanu u Kaporu na Rabu osnovani skriptoriji. Uz osnivanje škole, franjevci u Kraju na Pašmanu bili su zaslužni za izgradnju pristaništa i čitaonice početkom 20. stoljeća, obrađivali su vinograd i maslinik sa 150 stabala, a posadili su i dud za uzgoj dudovih svilaca. Dominikanci u Starom Gradu također posjeduju vinograd, a maslinike imaju i franjevci u Kaporu na Rabu i u Glavotoku na Krku (s tristo stabala), u kojima se još uvijek nalaze mlinovi za obradu maslina u ulje.

Osim djelovanja samostana, posebno treba istaknuti i karitativno djelovanje bratovština, od kojih se ističe korčulanska Bratovština svih svetih, koja je od osnutka 1301. godine okupljala vjernike laike u zajednicu ravnopravnih članova, bez obzira na to jesu li bili plemići ili pučani. Budući da se skrblila o siromašnijim i slabijim članovima koji nisu imali sredstava za dostojan pokop, te dezinficirala i pokapala mrtve za vrijeme epidemija, nazivana je i Bratovštinom dobre smrti.⁷

Posebnost otočnih samostana ogleda se i u tome što su se u prošlosti često razvijali na izoliranim, kon-templativnim mjestima, daleko od buke svakodnevice, što potvrđuju četiri jedinstvena otočića. Badija (koja je površinom od 0,97 km² službeno najveći hrvatski otočić), Košljun (0,072 km²) i Galevac (0,033 km²), lokalno poznatiji kao Školjić, tri su „samostanska” otočića smještena u okrilju većih jadranskih otoka Korčule, Krka i Ugljana, dok je najmanji Visovac (0,017 km²) poseban po tome što je izniknuo usred istoimenog jezera, u

mirnom toku rijeke Krke između Roškog slapa i Skradinskog buka, sa svih strana okružen kopnom koje pripada Nacionalnom parku *Krka*. Iako maleni, upravo zahvaljujući izoliranosti otočići su postali jedinstveni florističko-hortikulturni krajobrazni spomenici, a redovnici se brinu i o njihovoj prirodnoj baštini. Na Košljunu raste oko četristo biljnih vrsta, Visovac ih ima dvije stotine, od čega je 106 vrsta samoniklog bilja, dok su na Badiju s Brijuna doseljeni jeleni lopatari koji i danas ondje slobodno žive. Košljun i Glavotok proglašeni su posebnim rezervatima šume hrasta crnike, koja samostane štiti od vjetrova i čijoj su očuvanosti doprinijeli upravo franjevci.

Otočni muzeji i zbirke vjerskih zajednica u MDC-ovu Registru

U Registru muzeja, zbirki i riznica u vlasništvu vjerskih zajednica Muzejskoga dokumentacijskog centra (MDC-a) zabilježena su čak 42 muzeja i zbirke vjerskih zajednica na hrvatskim otocima, što je gotovo četvrtina (24 %) svih jedinica trenutačno upisanih u Registar (176).⁸

Nastao 1996. godine te dostupan vanjskim korisnicima od 2009. na MDC-ovim mrežnim stranicama, Registar je jedinstvena baza podataka namijenjena sustavnom popisivanju, obradi i objavljivanju podataka o zbirkama vjerskih zajednica u Hrvatskoj kao važnim čuvarima pokretne kulturne baštine.⁹ Podatci u Registru prikupljeni su tijekom godina anketama prema posebno osmišljenom upitniku i u sklopu terenskih obilazaka, u suradnji s lokalnim vjerskim zajednicama, nadležnim konzervatorskim odjelima i javnim muzejima.¹⁰

Iako među tim muzejima i zbirkama prevladava različitost u razini uređenosti, u rasponu koji obuhvaća sve od muzeja koji su u punom smislu uređeni i otvoreni za javnost do manjih zbirki poput riznica i sakristija čija dostupnost nerijetko ovisi o trenutačnoj volji i zauzetosti pojedinaca u vjerskoj zajednici, zbog čega se pojedine zbirke s vremenom mogu zatvoriti i poslije iznova otvoriti, posljednjih je godina zamijećen pozitivan porast zanimanja crkvenih redova i župa za njihovo otvaranje javnosti te za otkrivanje blaga koje su stoljećima čuvali. Donedavno na margini, muzeji vjerskih zajednica u Hrvatskoj prvi su put 2018. godine uvršteni i u *Zakon o muzejima*, koji ih definira kao stalne izložbe muzejske građe vjerske zajednice dostupne javnosti, a u novom *Pravilniku o stručnim i tehničkim standardima za osnivanje i određivanje vrste muzeja, za njihov rad te za smještaj i čuvanje muzejske građe i muzejske dokumentacije* iz prosinca 2023. godine određeni su prostorni i kadrovski uvjeti njihova rada.¹¹ Tim je činom pravno potvrđena njihova važnost te iskazana želja države da ih administrativno i stručno zaštiti i usustavi.

S obzirom na to da dio otočnih muzeja i zbirki vjerskih zajednica zbog različitih razloga zasad nije posve dostupan posjetiteljima,¹² ovdje će se istaknuti osobitosti i građa onih za koje je poznato da su u trenutku pisanja ovog teksta imali uređen prostor za izlaganje građe i

Otok/ poluotok	Mjesto	Muzej/zbirka	Lokalna vjerska zajednica	(Nad)biskupija	Godina osnutka muzeja/zbirke
Badija	Korčula	Galerija <i>Fra Bernardin Sokol</i>	Franjevački samostan uznesenja Blažene Djevice Marije, osnovan 1392.	Dubrovačka biskupija	2019.
Brač	Bol	Muzejska zbirka dominikanskog samostana u Bolu	Dominikanski samostan Sv. Marije Milosne, 1475.	Hvarska biskupija	1967. (otvoreno 1975.)
Brač	Sumartin	Muzejska zbirka franjevačkog samostana u Sumartinu	Franjevački samostan sv. Martina, 1645.	Hvarska biskupija	1974.
Brač	Supetar	Museum – sakralna zbirka župe u Supetru	Župa sv. Petra	Hvarska biskupija	1991.
Brač	Sutivan	Zbirka umjetnina župne crkve uznesenja Blažene Djevice Marije u Sutivanu	Župa uznesenja Blažene Djevice Marije	Hvarska biskupija	2010.
Cres	Cres	Muzej Samostana sv. Frane	Samostan sv. Frane, oko 1250.	Krčka biskupija	1985. (obnovljeno 2009.)
Cres	Osor	Muzej sakralne umjetnosti	Župa sv. Gaudencija biskupa	Krčka biskupija	1997.
Galevac	Preko	Zbirka Samostana sv. Pavla na Školjiću	Samostan sv. Pavla pustinjaka, 1446.	Zadarska nadbiskupija	2000.
Hvar	Hvar	Muzej <i>Hanibal Lucić</i>	Samostan benediktinki sv. Ivana Krstitelja i Antuna opata, 1664.	Hvarska biskupija	1986. (obnovljeno 1991.)
Hvar	Hvar	Riznica hvarske katedrale i Biskupski muzej	Hvarska biskupija	Hvarska biskupija	1963.
Hvar	Hvar	Zbirka umjetnina franjevačkog samostana	Franjevački samostan Gospe od Milosti, 1461.	Hvarska biskupija	1889. (obnovljeno 2001.)
Hvar	Stari Grad	Muzejska zbirka samostana dominikanaca u Starom Gradu	Dominikanski samostan sv. Petra mučenika, 1481.	Hvarska biskupija	1988.
Hvar	Vrboska	Zbirka Župe sv. Lovre u Vrboskoj	Župa sv. Lovre	Hvarska biskupija	–
Koločep	Donje Čelo	Župna zbirka	Župa Velike Gospe	Dubrovačka biskupija	2005.
Korčula	Korčula	Opatska riznica sv. Marka	Župa sv. Marka	Dubrovačka biskupija	1951. (obnovljeno 2011.)
Korčula	Korčula	Zbirka ikona Bratovštine svih svetih	Župa sv. Marka	Dubrovačka biskupija	1962.
Košljun	Punat	Muzej, riznica i sakralna zbirka franjevačkog samostana na Košljunu	Franjevački samostan Navještenja Blažene Djevice Marije, 1447.	Krčka biskupija	1894. (obnovljeno 2014.)
Krapanj	Krapanj	Muzej franjevačkog samostana u Krapnju	Franjevački samostan Sv. Križa, 1446.	Šibenska biskupija	1974.
Krk	Glavotok	Zbirka Franjevačkog samostana Sv. Marije u Glavotoku	Franjevački samostan Sv. Marije, 1468.	Krčka biskupija	–
Krk	Krk	Katedralna riznica	Krčka biskupija	Krčka biskupija	–

Tablica 1. Otočni muzeji i zbirke vjerskih zajednica otvorene javnosti, prema podatcima iz MDC-ova Registra muzeja, zbirki i riznica u vlasništvu vjerskih zajednica (2023.)

Pag	Pag	Stalna izložba crkvene umjetnosti Samostana sv. Margarite u Pagu	Benediktinski samostan sv. Margarite, 1318.	Zadarska nadbiskupija	2018.
Pašman	Kraj	Zbirka i riznica Franjevačkog samostana sv. Duje u Kraju	Franjevački samostan sv. Duje, 1392.	Zadarska nadbiskupija	1912./1915. (obnovljeno 2017.)
Pašman	Tkon	Zbirka – lapidarij Benediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu	Benediktinski samostan sv. Kuzme i Damjana, 1125.	Zadarska nadbiskupija	1999.
Pelješac	Kuna Pelješka	Franjevački muzej u Kuni Pelješkoj	Franjevački samostan Gospe Delorite, 1707.	Dubrovačka biskupija	2000.
Pelješac	Orebić	Franjevački samostan i muzej Gospe od Anđela	Franjevački samostan uznesenja Marijina (Gospe od Anđela), 1470.	Dubrovačka biskupija	1996.
Rab	Kampor	Muzej franjevačkog samostana u Kamporu	Franjevački samostan sv. Bernardina Sijenskog, 1446.	Krčka biskupija	1960.
Rab	Rab	Zbirka sakralne umjetnosti Župe Rab u crkvi sv. Justine	Župa uznesenja Blažene Djevice Marije	Krčka biskupija	1991. (obnovljeno 2017.)
Visovac	Drinovci	Muzejska zbirka franjevačkog samostana Visovac	Franjevački samostan Gospe od Anđela, 1445.	Šibenska biskupija	1968.

mogućnost posjeta, odnosno da su javno dostupni, što je i u skladu sa zakonskom definicijom muzeja vjerskih zajednica. U Registru je 28 takvih jedinica (tabl. 1.).

Navedeni muzeji vjerskih zajednica nalaze se na 14 otoka i otočića – Badiji, Braču, Cresu, Galevcu, Hvaru, Koločepu, Korčuli, Košljunu, Krapnju, Krku, Pagu, Pašmanu, Rabu i Visovcu – te na poluotoku Pelješcu.¹³ Od toga njih osam ima dva, pa i više muzeja (prikaz 1.). Najviše ih je na Hvaru i Braču: Hvar ima ukupno pet muzeja (tri su u gradu Hvaru, jedan u Starom Gradu i jedan u Vrboskoj), a Brač četiri (po jedan u Bolu, Sumartinu, Supetru i Sutivanu). Ostalih šest ima po dva muzeja: Cres (u Cresu i Osoru), Korčula (oba u gradu Korčuli), Krk (u Glavotoku i Krku), Pašman (u Kraju i Tkonu), Pelješac¹⁴ (u Kuni Pelješkoj i Orebiću) te Rab (u Kamporu i Rabu).

Podjelom prema pripadnosti pojedinoj županiji obuhvaćeno je pet županija: Splitsko-dalmatinska (devet muzeja), Primorsko-goranska (sedam), Dubrovačko-neretvanska (šest), Zadarska (četiri) i Šibensko-kninska (dva) (prikaz 2.). Prema navedenim županijama vidljivo je da se većina muzeja vjerskih zajednica na otocima nalazi u Dalmaciji, u kojoj su smještene četiri od pet županija (75 %), dok je manji dio muzeja na Kvarneru, u Primorsko-goranskoj županiji (25 %).

Očekivano, svi muzeji vjerskih zajednica na otocima pripadaju Rimokatoličkoj Crkvi. Od lokalnih vjerskih zajednica najviše je muzeja u sklopu samostana franjevačkoga crkvenog reda u nekoliko provincija – ukupno 13 muzeja (46 %) (prikaz 3.). Franjevačka provincija sv.

Jeronima¹⁵ prevladava s pet otočnih muzeja i zbirki: Muzej, riznica i sakralna zbirka franjevačkog samostana na Košljunu, Muzej franjevačkog samostana u Kamporu na Rabu, Zbirka umjetnina franjevačkog samostana u Hvaru, Zbirka i riznica Franjevačkog samostana sv. Duje u Kraju na Pašmanu te Muzej franjevačkog samostana u Krapnju. Zbog nedostatka redovnika koji bi nastanjivali i održavali samostane, Provincija je bila primorana neke od svojih samostana privremeno ustupiti drugim upravnim jedinicama, a u tri od njih nalaze se i muzeji. Tako su Badija od 2005. godine, na kojoj je poslije otvorena Galerija *Fra Bernardin Sokol*, te Franjevački samostan i muzej Gospe od Anđela u Orebiću na Pelješcu od 2016. godine dani na upravljanje Hercegovačkoj franjevačkoj provinciji uznesenja Blažene Djevice Marije, dok je Franjevački samostan Gospe Delorite u Kuni Pelješkoj ustupljen Dubrovačkoj biskupiji.

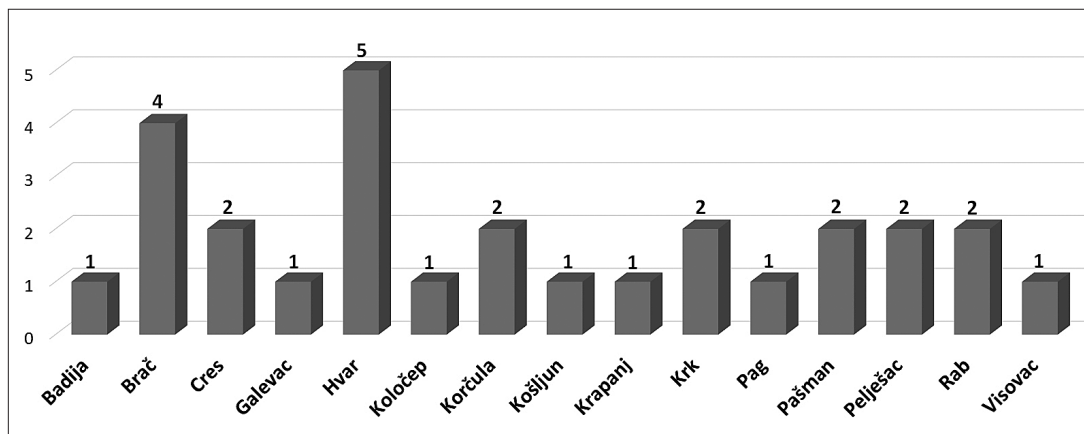
Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja ima dva muzeja (Muzejska zbirka franjevačkog samostana u Sumartinu na Braču i Muzejska zbirka franjevačkog samostana Visovac), kao i Provincija franjevaca trećoredaca glagoljaša (Zbirka Franjevačkog samostana Sv. Marije u Glavotoku na Krku i Zbirka Samostana sv. Pavla na Školjiću pokraj Ugljana), a Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca ima jedan muzej (Muzej Samostana sv. Frane u Cresu).

Nakon franjevaca po zastupljenosti slijede muzeji i zbirke o kojima se skrbe župe (njih osam ili 29 %): na Braču su to Župa sv. Petra u Supetru (Museum – sakralna zbirka župe u Supetru) i Župa uznesenja Blažene Djevice Ma-

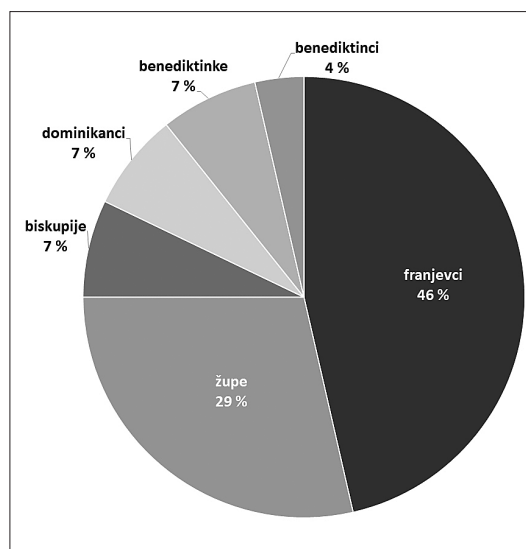
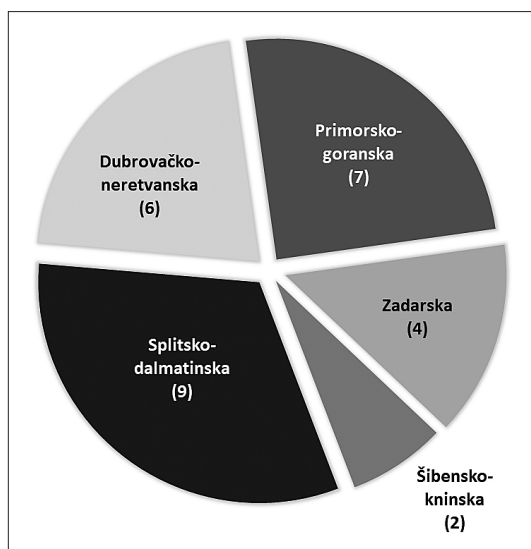
¹³ Od trenutačno nedostupnih zbirki dio je zabilježen i na otocima Čiovu, Lopudu, Lošinj i Murteru.

¹⁴ Iako je poluotok, Pelješac je zbog svojeg položaja i srodnosti s otocima uvršten u temu ovog rada.

¹⁵ Franjevačka provincija sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri, „Popis samostana”, <https://ofm-sv-jeronim.hr/samostani/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).

Grafički prikaz 1. Broj muzeja vjerskih zajednica iz Registra prema otoku, poluotoku ili otočiću

Grafički prikaz 2. Broj otočnih muzeja vjerskih zajednica iz Registra prema županijama

Grafički prikaz 3. Podjela otočnih muzeja vjerskih zajednica iz Registra prema ustroju

rije u Sutivanu (Zbirka umjetnina župne crkve uznesenja Blažene Djevice Marije u Sutivanu), na Cresu Župa sv. Gaudencija biskupa (Muzej sakralne umjetnosti u Osoru), na Hvaru Župa sv. Lovre (Zbirka Župe sv. Lovre u Vrboskoj), na Koločepu Župa Velike Gospe (Župna zbirka u Donjem Čelu), na Korčuli Župa sv. Marka (Opatska riznica sv. Marka i Zbirka ikona Bratovštine svih svetih u Korčuli) te na Rabu Župa uznesenja Blažene Djevice Marije (Zbirka sakralne umjetnosti Župe Rab u crkvi sv. Justine).

Od ostalih crkvenih redova na otocima su zastupljeni muzeji benediktinskoga (tri muzeja ili 11 %) i dominikanskoga reda (dva muzeja ili 7 %). Ženski benediktinski red, odnosno Federacija benediktinskih koludrica u Hrvatskoj *Blaženi Alojzije Stepinac*, vodi Muzej *Hanibal Lucić* u Hvaru te Stalnu izložbu crkvene umjetnosti Samostana sv. Margarite u Pagu, dok muški benediktinski red ima Zbirku – lapidarij Benediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu, točnije u Tkonu na Pašmanu. Hrvatska dominikanska provincija uredila je postave Muzejske zbirke dominikanskog samostana u Bolu na Braču te Muzejske zbirke samostana dominikana u Starom Gradu na Hvaru. Zastupljeni su i muzeji dviju biskupija (7 %) – Hvarska biskupija vodi Riznicu

hvarske katedrale i Biskupski muzej, dok Krčka biskupija ima Katedralnu riznicu.

Podatci o godini osnutka dostupni su za 25 otočnih muzeja (89 %). Najstariji postojeći muzeji vjerskih zajednica na otocima osnovani su već potkraj 19. stoljeća. Zbirka umjetnina franjevačkog samostana u Hvaru potječe iz 1889. godine, a Muzej, riznica i sakralna zbirka franjevačkog samostana na Košljunu iz 1894. godine, te ujedno pripadaju među najstarije muzeje vjerskih zajednica u Hrvatskoj. Od danas postojećih muzeja i zbirki vjerskih zajednica koji su upisani u Registar jedino je Arheološka zbirka Franjevačkog samostana u Sinju bila osnovana ranije, točnije 1860. godine, kao „jedna od najstarijih i najvrednijih arheoloških zbirki u Hrvatskoj”¹⁶.

Prije toga, prvi javni crkveni muzej u Hrvatskoj (Museum Spalatinum archiepiscopale) bio je postavljen u atriju nadbiskupske palače u Splitu još 1750. godine, a u njemu je izlagana arheološka građa iz Salone. Osnovan je zahvaljujući nadbiskupu Pacifiku Bizzi, koji je zadužio jednog kanonika za stručnu obradu muzejske građe.¹⁷ Zanimljivo je da je upravo prvo postavljanje jednog muzeja vjerske zajednice ujedno značilo i osnivanje prve javne muzejske zbirke uopće, iz čijega će salonitanskog fundusa izrasti Arheološki muzej u Splitu, najstariji javni

16 Svetište Gospe Sinjske, „Arheološka, numizmatička, etnografska, paleontološka zbirka i zbirka crkvenih predmeta”, <https://www.gospa-sinjska.hr/index.php/arheoloska-zbirka> (pristupljeno 11. prosinca 2023.).

17 Marija Edita Šolić, „Crkvene muzejske zbirke u Hrvatskoj – stvarnost i mogućnosti”, *Anali Galerije Antuna Augustinčića* 16/17 (2001): 19.

sl.5. Postav Opatske riznice sv. Marka, najstarije muzejske ustanove na otoku Korčuli. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

18 Branka Šulc, „Počeci muzeja u Hrvatskoj”, u: *Muzeji i galerije Hrvatske*, ur. Slobodan Prosperov Novak i Branka Šulc (Zagreb: Ministry of Education and Culture, 1992), 8.

19 Ivan Guberina, „Pag – otvorena Stalna izložba crkvene umjetnosti”, *Vijesti iz svijeta muzeja* 76, 20. studenoga 2018., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-20-11-2018/#Pag> (pristupljeno 11. kolovoza 2023.).

20 Dunja Vranešević, „Franjevački samostan na Badiji – stalni postav Izvora Oreba i Emilije Karlavaris”, *Vijesti iz svijeta muzeja* 149, 7. rujna 2021., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-7-9-2021/#badija> (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).

21 Dunja Vranešević, „Bol na Braču – otvoren obnovljeni muzej dominikanskog samostana”, *Vijesti iz svijeta muzeja* 144, 29. lipnja 2021., <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-29-6-2021/#bol> (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).

22 Centar za kulturu Brač, „O Pustinji Blaca”, <https://czk-brac.hr/index.php/2-uncategorised/1-o-pustinji-blaca> (pristupljeno 25. rujna 2023.).

23 Gradski muzej Novalja, „Stomorica – arheološka zbirka”, <https://gradskimuzejnojvalja.hr/stomorica-arheoloska-zbirka/> (pristupljeno 25. rujna 2023.).

muzej u Hrvatskoj, osnovan 1820. godine. U vrijeme kada Bizza otvara nadbiskupski muzej u Splitu, osorski biskup Nikola Dinaričić također organizira skupljanje natpisa na Cresu i izlaže ih u svojoj biskupskoj palači u Osoru, što upućuje na šire kulturno djelovanje Crkve koje se uočava i početkom 19. stoljeća.¹⁸

Nalet u osnivanju otočnih muzeja i zbirki primjećuje se šezdesetih godina prošlog stoljeća, a najveći ih je broj zaživio od devedesetih godina do danas. Muzeji vjerskih zajednica u novije se vrijeme ponovno češće obnavljaju i osnivaju, što potvrđuju i najmlađi među njima – Stalna izložba crkvene umjetnosti Samostana sv. Margarite u Pagu, osnovana 2018.,¹⁹ te Galerija *Fra Bernardin Sokol* Franjevačkog samostana uznesenja Blažene Djevice Marije na otočiću Badiji pokraj Korčule, otvorena potkraj 2019. godine.²⁰ Od starijih postava posljednja je obnovljena i 2021. godine ponovno otvorena Muzejska zbirka dominikanskog samostana u Bolu na Braču,²¹ dok su 2017. obnovljeni postavi Zbirke sakralne umjetnosti Župe Rab u crkvi sv. Justine u Rabu te Zbirke i riznice Franjevačkog samostana sv. Duje u Kraju na Pašmanu.

Neke od zbirki koje su činile dio Registra u međuvremenu su administrativno prešle pod skrb javnih ustanova, poput Zbirke eremitorija Blaca, koja je sada pod Centrom za kulturu Brač,²² te Zbirke lokalnih crkvenih starina *Stomorica* u Novalji, koja je kao Arheološka zbirka *Stomorica*²³ postala dio Gradskog muzeja Novalja na Pagu.

Prostori u kojima se nalaze otočni muzeji vjerskih zajednica upisani su u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske te su zaštićeni kao nepokretna kulturna dobra – pojedinačna ili kao dio većega sakralnog kompleksa.²⁴ Također, inventari, neki njihovi dijelovi ili pojedini predmeti dviju trećina zbirki zaštićeni su kao pokretna kulturna dobra.²⁵ Sve to uvjetuje načine njihova čuvanja

i izlaganja te intervencije u postojećem prostoru, ali i omogućuje restauriranje građe koja se štiti u sakralnim objektima.

Zastupljena građa i osobitosti muzeja vjerskih zajednica na otocima

U muzejima vjerskih zajednica, pa tako i u onima na otocima, prevladavaju, razumljivo, umjetnine i liturgijski uporabni predmeti nastali za opremanje sakralnih objekata i održavanje vjerskih obreda. U svim muzejima čuvaju se **likovna djela**, među kojima su i neka od vrhunskih ostvarenja istaknutih domaćih i stranih slikara i kipara, a u ovom će se tekstu navesti samo mali dio te vrijedne otočne građe.

Oltarni poliptisi Blaža Jurjeva Trogiranina, najvažnijega kasnogotičkog slikara u Dalmaciji, koji je u prvoj polovici 15. stoljeća imao radionicu u Korčuli, krase postav Opatske riznice sv. Marka (sl. 9.) i crkvu svih svetih koja je dio Zbirke ikona Bratovštine svih svetih (sl. 11.), a njegova je slika izložena i u nekadašnjoj blagovaonici hvarskoga franjevačkog samostana.

Katedralna riznica u Krku posjeduje poliptih sv. Lucije Paola Veneziana i njegove radionice (oko 1340.), koji se izvorno nalazio u crkvi sv. Lucije u Jurandvoru, a dijelovi Venezianova poliptiha mogu se vidjeti i u Zbirci sakralne umjetnosti Župe Rab u crkvi sv. Justine. Slika *Bogorodica s Djetetom i sv. Ivanom Krstiteljem* (nakon 1418.) iz Zbirke i riznice Franjevačkog samostana sv. Duje u Kraju na Pašmanu te veliko oslikano gotičko raspelo u drvu, poznato kao *Tkonsko raspelo* (oko 1418.), iz Zbirke – lapidarija Benediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu pripisuju se Menegelu Ivanovu de Canaliju, jednomu od najplodnijih slikara u Dalmaciji s

sl.6. Numizmatička građa u postavu Opatske riznice sv. Marka. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

sl.7. Nekadašnja Biskupska i Opatska palača pokraj katedrale, u kojoj je smještena Opatska riznica sv. Marka. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

sl.8. Liturgijsko ruho izloženo u Opatskoj riznici sv. Marka. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

sl.9. Blaž Jurjev Trogiriranin, *Bogorodica sa svetcima*, 1431., Opatska riznica sv. Marka u Korčuli. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

Oltarne pale Tintoretta i njegove radionice nalaze se u korčulanskoj katedrali (*Sveti Marko sa svetim Bartolomejem i svetim Jerolimom* i diptih *Navještenje*, sredina 16. st.) te u dominikanskim samostanima u Starom Gradu (*Oplakivanje Krista*) i u Bolu (*Bogorodica s Djetetom i svetcima*, 1563.), dok je oltarna pala Sv. Hijacint s donatorom kleči pred *Bogorodicom i Djetetom* (poč. 17. st.), rad njegova sina i nasljednika Domenica Tintoretta, izložena u Opatskoj riznici sv. Marka. Na oltaru župne crkve sv. Lovre u Vrboškoj nalaze se slike monumentalnog poliptiha Tintorettova suvremenika Paola Veronesea, koji se smatra jednim od najljepših slikarskih djela u Hrvatskoj, a nekolicinu crkava i muzeja vjerskih zajednica krase oltarni poliptisi poznatih talijanskih slikara 16. stoljeća Girolama da Santacrocea (Košljun, Glavotok) i njegova sina Francesca (franjevački samostani u Hvaru, na Krapnju i Košljunu), što potvrđuje „omiljenost njihova slikarstva kod naručitelja u provinciji. [...] Oslanjajući se istovremeno na nekoliko majstora, oni zapravo sintetiziraju različite predloške u vlastitim djelima koja u prvom redu potvrđuju visoku likovnu kulturu sredine u kojoj djeluju te difuziju renesansnih slikarskih oblika u manje sredine u sastavu Mletačke Republike”²⁶.

kraja 14. i početka 15. stoljeća. Raspelo odlikuje visoka umjetnička i estetska vrijednost te se smatra reprezentativnim djelom zadarskog slikarstva zrele gotike. Poliptih *Bogorodica sa svetcima* Ivana Ugrinovića (1434.) iz crkve sv. Antuna opata izložen je u Župnoj zbirci na Koločepu, a povezuje bizantsko shvaćanje s gotičkim načinom slikanja rane dubrovačke slikarske škole. Crkve franjevačkih samostana u Kamporu na Rabu i na Košljunu mogu se pak podičiti poliptisima članova slikarske obitelji Vivarini iz Venecije i njihovih radionica.

24 Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, „Pretraživanje Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske”, <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).

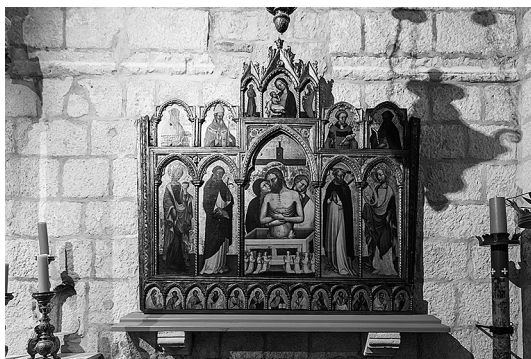
25 Prema dostavljenim podatcima iz Registra kulturnih dobara Ministarstva kulture i medija.

26 Radoslav Tomić, „O nekoliko najvrednijih renesansnih i baroknih slika na otoku Korčuli”, u: *700 godina Korčulanske biskupije: zbornik radova*, ur. Igor Fisković i Marko Stanić (Korčula: Župni ured Svetog Marka, 2005), 182.

sl.10. Postav Zbirke ikona Bratovštine svih svetih u Korčuli. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

sl.11. Blaž Jurjev Trogiraniin, *Oplakivanje Krista sa svetcima*, 1438./1439., Zbirka ikona Bratovštine svih svetih u Korčuli. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

Slika *Oplakivanje Krista* glavnog predstavnika venecijanskog manirizma Jacopa Palme, mlađega s kraja 16. ili početka 17. stoljeća izložena je u franjevačkom samostanu u Hvaru, a pripisuju mu se i tri nepotpisane slike iz dominikanskog samostana u Starom Gradu. Franjevci u Hvaru posjeduju i djela talijanskih slikara Jacopa i Leandra Bassana (*Raspeće*), dok se slike Leandra Bassana nalaze i u korčulanskoj katedrali (*Sveto Trojstvo*, oko 1620.) te u Zbirci Župe sv. Lovre u Vrboskoj (*Gospa od Ružarija*). Slike Nicole Grassija iz prve polovice 18. stoljeća, predstavnika venecijanskog slikarstva rokokoja, čuvaju se u Katedralnoj riznici u Krku (*Navještenje sa svetcima*) i u zbirci hvarskoga franjevačkog samostana (*Ekstaza sv. Petra Alkantarskog pred križem*).²⁷

Crkvu dominikanskog samostana u Bolu krase oslikana ograda i kasetirani strop drvenog pjevališta koje je likovima dominikanskih svetaca oslikao istaknuti barokni slikar Tripo Kokolja prije smrti 1713. godine, a drveni kasetirani strop crkve Bratovštine svih svetih u Korčuli ukrašen je oslikom venecijanskog slikara Baldassarea D'Anne i njegove radionice iz prve polovice 17. stoljeća.

Od kiparskih ostvarenja ističu se dva reljefa Nikole Firentinca – *Bogorodica s Djetetom* izložena u postavu Franjevačkog muzeja u Orebiču (sl. 26.), remek-djelo renesanse na našem prostoru, te *Bogorodica sa Sinom* iz 1470., izvađena s portala crkve franjevačkog samostana u Hvaru.²⁸ Skulptura sv. Petra Nikole Firentinca nalazi se u župnoj zbirci u Vrboskoj, a u zbirci franjevačkog samostana u Kraju izložen je reljef sv. Jeronima (oko 1480.) koji se pripisuje krugu Andrije Alešija i njegove radionice. Među drvenim skulpturama i reljefima iz gotike, renesanse i baroka u Muzeju Samostana sv. Frane u Cresu vrijedi spomenuti ranorenesansni drveni reljef *Bogorodica s Djetetom* venecijanskog slikara i kipara Andree da Murana iz druge polovice 15. stoljeća. Rijetkost u muzejima vjerskih zajednica jesu kiparska ostvarenja engleskog podrijetla iz 15. stoljeća – u Opatskoj riznici sv. Marka u Korčuli nalaze se tri alabastrena reljefa i bjelokosni triptih kraljice Marije Stuart (oko 1600.), a u franjevačkom samostanu u Hvaru skulptura s prizorom Muke Isusove.

Opatska riznica sv. Marka posjeduje i zanimljivu zbirku graditeljskih i kiparskih crteža iz 17. stoljeća, poznatu kao *Korčulanska bilježnica*, koja je majstorima i naručiteljima služila kao svojevrsan katalog ukrasa i arhitektonskih elemenata, s duhovito izvedenim skicama raznih životinja te voća i povrća.²⁹ Osim toga, Opatska riznica bogata je slikama, grafikama i skulpturama hrvatskih umjetnika s kraja 19. i iz 20. stoljeća koje su izložene u posebnoj dvorani. Ističu se likovna djela Mate Celestina Medovića, Miroslava Kraljevića, Ede Murtića, Ljube Babića, Roberta Auera, Vilka Gecana, Ive Dulčića, Đure Pulitike, Ede Kovačevića, Ivana Meštovića, Frane Kršinića, Izvora Oreba i drugih. Slike Mate Celestina Medovića nalaze se i u župnoj crkvi sv. Lovre u Vrboskoj na Hvaru

27 Višnja Bralić, „Slike Nicole Grassija i naručitelji u Hrvatskoj”, *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda 7* (2016): 147–162.

28 Igor Fisković, Zoraida Demori Staničić i Radoslav Tomić, „Slikarstvo i kiparstvo”, u: Fisković, 209–212.

29 Damir Tulić, *Vodič po Opatskoj riznici, katedrali i crkvama grada Korčule* (Korčula: Župa sv. Marka, 2015), 11.

sl.12. Riznica hvarske katedrale.
Fotografirala Maja Kocijan, 2016.

sl.13. Kuća renesansnog književnika
Hanibala Lucića u Hvaru u kojoj je smješten
muzej benediktinki s njegovim imenom.
Fotografirala Maja Kocijan, 2016.

sl.14. Postav liturgijskog ruha i radova na
svili u Muzeju *Hanibal Lucić* Samostana
benediktinki sv. Ivana Krstitelja i Antuna
opata u Hvaru. Fotografirala Maja Kocijan,
2016.

sl.15. Amfore u postavu Zbirke umjetnina
franjevačkog samostana u Hvaru.
Fotografirala Maja Kocijan, 2016.

te u Franjevačkome muzeju i crkvi u njegovoj rodnoj Kuni Pelješkoj³⁰, čiji je samostan poznat po tome što je Medović u njemu pohađao osnovnu i srednju školu te je ondje zapažen njegov dar za slikanje, a Galerija *Fra Bernardin Sokol* franjevačkog samostana na Badiji izdvaja se po tome što je u njoj izložen stalni postav slika i skulptura suvremenih umjetnika i partnera Izvora Oreba i Emilije Karlavaris (sl. 3. i 4.).³¹

Zanimljivost je da je u četiri samostana (u Kamporu, Krapnju, Orebiću i Kuni Pelješkoj) izložen znatan broj djela franjevca Janeza Ambroza Testena (1897. – 1984.), samoukog slikara slovenskog podrijetla koji je u njima proveo životni vijek, a bio je i prvi voditelj samostanskog muzeja u Kamporu na Rabu. Ondje je 1989. godine u prostoru crkve sv. Eufemije otvorena stalna izložba boga-

tog korpusa njegovih radova, crtačeg pribora i uporabnih predmeta.³² U samostanskim crkvama u Kamporu i Orebiću postavljene su njegove postaje križnog puta od šezdesetih godina prošlog stoljeća, a u Orebiću i Kuni Pelješkoj oslikao je i trijumfalne lukove prezbitarija.

U nekoliko otočnih muzeja vjerskih zajednica čuvaju se i **ikone**, uglavnom kretska-venecijanske škole (Korčula, Orebić, Stari Grad, Kampor, Riznica hvarske katedrale). Među njima posebno se ističe Zbirka ikona Bratovštine svih svetih u Korčuli s jedanaest ikona datiranih od 14. do sredine 17. stoljeća i tri slikana raspela izrađena pod utjecajem Paola Veneziana, odnosno venecijanskoga gotičkog stila, koje je korčulanska galija iz venecijanske flote spasila i dopremila s Krete tijekom Kandijskog rata (1645. – 1669.) između Mletačke Republike i Osmanskog Carstva, što tu zbirku čini jedinom takve vrste na hrvatskoj strani Jadranskog mora (sl. 10.).³³ Iznimno je vrijedna ikona *Gospa od Otoka* ili *Gospa Badijska* iz prve polovice 15. stoljeća, za koju se vjeruje da je spasila Korčulu od turske vojske, zbog čega je Badija na kojoj se nalazila postala poznato svetište, a ikona je danas izložena u korčulanskoj katedrali čije su umjetnine dio zbirke Župe sv. Marka. Svakako treba spomenuti i ikonu Bogorodice u franjevačkoj crkvi Gospe od Anđela

30 Vedrana Gjukić-Bender, „Izložba umjetnina Franjevačkog samostana u Kuni na Pelješcu”, *Vijesti muzealaca i konzervatora* 3/4 (2000): 58–64.

31 Vranešević, „Franjevački samostan na Badiji – stalni postav Izvora Oreba i Emilije Karlavaris”; Badija, „Galerija fra Bernardin Sokol”, <https://www.badija.hr/umjetnicka-galerija/> (pristupljeno 2. listopada 2023.).

32 Ivan Braut, Krasanka Majer Jurišić i Edita Šurina, *Franjevački samostanski kompleks sv. Bernardina Sijenskog u Kamporu na otoku Rabu* (Zagreb: Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH, 2020), 99.

33 Bratovština svih svetih Korčula, <http://bssko.com/> (pristupljeno 2. listopada 2023.).

sl.16. Arheološka građa u Muzejskoj zbirci samostana dominikanaca u Starom Gradu na Hvaru. Fotografirala Maja Kocijan, 2016.

sl.17. Liturgijski predmeti Muzejske zbirke franjevačkog samostana na Visovcu. Fotografirala Maja Kocijan, 2016.

u Orebiću koja je, prema predaji, 1469. godine doplutala iz Bokokotorskog zaljeva i zbog koje je Dubrovačka Republika franjevcima izgradila samostan.

Liturgijska građa u manjemu je ili većemu opsegu zastupljena u svim muzejima, a obuhvaća uporabne predmete od metala i tekstila koji služe za opremanje sakralnog prostora, bogoslužje te vjerske procesije. Sačuvano srebrno i pozlačeno **liturgijsko posuđe** (sl. 17., 21. i 27.) – kaleži, pokaznice, kanonske tablice, svijećnjaci, ciboriji, kadionice, kandila, pacifikali, pikside, moćnici, ladice, procesijski križevi, pastoralni, krune i drugo – pretežito je nastalo između 15. i 19. stoljeća u venecijanskim i dalmatinskim zlatarskim radionicama, a nekoliko starijih predmeta potječe iz 13. (npr. procesijski križ od srebrnog lima kod benediktinki u Pagu) i 14. stoljeća (gotički procesijski križ od pozlačene bronce, najstariji liturgijski predmet u zbirci franjevac na Visovcu). Od procesijske opreme zanimljiva je zbirka procesijskih križeva, habita te rukom oslikanih svijeća iz 17. i 18. stoljeća kojima se i danas u procesijama služi Bratovština svih svetih u Korčuli.

Među sačuvanim **moćnicima** vrijedi spomenuti zbirku Opatke riznice sv. Marka u Korčuli s katedralnim moćnicima koji datiraju od 16. do 20. stoljeća, a izložena je u posebno uređenoj baroknoj biskupskoj kapeli. Benediktinke u Pagu čuvaju vrijednu relikviju Svetog Trna iz 1435. godine, koju je fra Ivan Tutnić donio svojoj sestri u čast njezina zavjetovanja, a dominikanci u Bolu čuvaju moćnik s likom Krista Spasitelja iz 15. stoljeća, jedan od vrijednih i malobrojnih primjera venecijanskoga gotičkoga zlatarstva, koji je izvorno pripadao Dominikanskom samostanu Sv. Križa na Čiovu, prvomu takvom samostanu u Hrvatskoj. Franjevci na Visovcu posjeduju vrijedan i vješto izrađen moćnik od sedefa s prikazom Navještenja, koji je stigao na otok početkom 19. stoljeća iz Betlehema.

Uz već spomenuto *Tkonsko raspelo* iz 15. stoljeća s Čokovca, još je nekoliko **raspela** na otocima koja se ističu svojom povijesnom i umjetničkom vrijednošću. U Orebiću posebno mjesto ima drveno kasnogotičko *Raspelo* Jurja Petrovića iz 1457. godine, koje je prvotno nastalo za samostan na Badiji. Košljunski samostan poznat je po čudotvornom raspelu iz 16. stoljeća, koje je nošeno u procesijama za prizivanje kiše, dok Katedralna

riznica u Krku među najvrednijim i najstarijim izlošcima posjeduje gotičko polikromirano raspelo s Marijom i Ivanom iz 14. stoljeća, na kojemu ekspresivan prikaz rana odražava „opći kult Kristovih rana“, a u njoj se čuva i polikromirano renesansno raspelo venecijanskog podrijetla iz 16. stoljeća s pomičnim ramenim zglobovima Isusa Krista, jedno od malobrojnih pokretnih raspela na našem području.³⁴ Umjetničkom kvalitetom ističu se i monumentalno raspelo u Zbirci Župe sv. Lovre u Vrboskoj s kraja 16. stoljeća te drveno raspelo dominikanaca u Starom Gradu s početka 18. stoljeća, jedno od najljepših baroknih raspela u Dalmaciji.

Od povijesnoga **liturgijskog ruha** vrijedna je zbirka Opatke riznice sv. Marka, s misnicama, plaštevima, dalmatikama i mitrama od skupocjenih materijala u posjedu korčulanske katedrale koji potječu od 15. do 19. stoljeća (sl. 8.). U bogatoj zbirci Katedralne riznice u Krku među najstarijim predmetima čuva se „zlatni“ pluvijal talijanskog podrijetla s kraja 15. ili početka 16. stoljeća, prema dosadašnjim spoznajama jedini takav sačuvani primjerak u Krčkoj biskupiji, dok Muzej Samostana sv. Frane u Cresu posjeduje primjerke francuskih radionica, a ističe se oltarni jastuk sastavljen od fragmenata kožnih antependija iz 17. i 18. stoljeća. U Riznici hvarske katedrale (sl. 12.) čuva se misnica hvarskog biskupa Tome Tomasinja iz 15. stoljeća, a od rijetkih primjeraka ruha ondje je i plašt posljednjega mletačkog dužda s kraja 18. stoljeća, preuređen u pluvijal. U Vrboskoj se nalazi posebno vrijedan zastor s obrubom od venecijanske reljefne čipke iz 17. stoljeća, jedini primjerak takve čipke na istočnoj obali Jadrana.

Arheološka građa je, nakon umjetničke i liturgijske, najzastupljenija, pa se u muzejima vjerskih zajednica na otocima mogu pronaći antički i srednjovjekovni kameni natpisi, nadgrobnici spomenici, fragmenti arhitektonske plastike, amfore, keramički predmeti, obredne posude, novac i drugi nalazi koji oslikavaju dinamičnu povijest otokā, a na svojim su ih područjima djelovanja marljivo

34 Hrvatski restauratorski zavod, „Otok Krk, Krk, katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije“, <https://www.hrz.hr/index.php/aktualno/europska-godina-kulturne-bastine/2790-otok-krk-krk-katedrala-uznesenja-blazene-djevice-marije> (pristupljeno 3. listopada 2023.).

prikupljali redovnici. Dominikanci u Bolu izlažu najstariju baštinu otoka Brača – prapovijesno oruđe, oružje i ostatke ognjišta iz špilje Kopačine – zatim rimske nadgrobne stele i starokršćanske sarkofage te dijelove oltarne pregrade iz 11. stoljeća s pletenom ornamentikom, vjerojatno s jedne od najstarijih crkvice na otoku. Velik dio postava čine raznovrsni hidroarheološki spomenici s nalazišta antičkih i srednjovjekovnih brodoloma na području istočne obale Jadrana (sl. 15.). Dominikanci u Starom Gradu čuvaju nalaze od prapovijesti do srednjeg vijeka i neke od najstarijih pisanih spomenika u Hrvatskoj (sl. 16.), a najvredniji su oni iz vremena grčke kolonije Far (Pháros). Među njima je najpoznatiji ulomak farske psefizme, odnosno odluke farske skupštine, s kraja 3. stoljeća pr. n. e., čiji se drugi dio čuva u Arheološkom muzeju u Zagrebu, a izložen je i natpis na kojemu

je prvi put zapisano ime Zadra. Također, u hvarskome franjevačkom samostanu nalazi se spomenik iz grčkog razdoblja s natpisom *PHAROS*, osobito važan za povijest otoka Hvara. U Kamporu se čuva zbirka nalaza s otoka Raba od prapovijesti do novijeg doba, a izdvajaju

sl.18.-19. Prirodoslovni postav u franjevačkom samostanu na Košijunu. Fotografirala Tea Rihtar Jurić, 2018.

sl.20. Arheološka zbirka franjevačkog samostana na Košijunu. Fotografirala Tea Rihtar Jurić, 2018.

sl.21. Liturgijske posude u postavu sakralne zbirke franjevačkog samostana na Košijunu. Fotografirala Tea Rihtar Jurić, 2018.

sl.22.-23. Etnografska zbirka franjevačkog samostana na Košijunu. Fotografirala Tea Rihtar Jurić, 2018.

sl.24.-25. Pomorska građa u Franjevačkom samostanu i muzeju Gospe od Anđela u Orebiću na Pelješcu. Fotografirao Denis Bučar, 2021.

se keramičke pločice s klinastim pismom iz donacije zagrebačkog knjižara Ivana Kuglija (1892. – 1982.). U arheološkom postavu na Košljunu izloženi su antički predmeti i kameni spomenici s područja otoka Krka (sl. 20.), koji uglavnom potječu iz rimskog razdoblja, ali i iz helenističko-ranoantičke nekropole s posjeda Šinigoj u Krku, te vrijedna skupina prapovijesnih keramičkih posuda iz Punta. Među arheološkom građom na Visovcu čuvaju se najstariji neolitički izlošci daniške kulture, rimski sarkofazi, ranoromanički nakit i stećci, dok Muzej sakralne umjetnosti u Osoru izlaže skulpture i fragmente arhitektonske opreme ranokršćanskog kompleksa nekadašnje katedrale.

Muzeji na Koločepu, Korčuli, Cresu, Čokovcu i Visovcu kamene ulomke arhitektonske plastike i nadgrobnih ploča izlažu u **lapidarijima**. Župna zbirka na Koločepu obuhvaća kamene ulomke antičke, predromaničke i ranoromaničke skulpture i arhitektonske plastike, koje je početkom 20. stoljeća počeo skupljati župnik don Vice Medini i dao ih ugraditi u fasadu crkve da ih očuva, a njihov se broj znatno povećao kada su sedamdesećih godina počela sustavna arheološka istraživanja na otoku. Ulomci su 1973. godine izvađeni iz fasade, a u muzejskom je prostoru predstavljeno sedam istraženih

crkva i lokaliteta te je napravljen i hodogram po arheološkim nalazištima i park-šumama Koločepa. Benediktinci na Čokovcu imaju lapidarij s glagoljskim kamenim natpisima (sl. 29.), među kojima su i ulomci iz najranijih dana opatije, dok su u postavu lapidarija Opatske riznice sv. Marka izloženi ulomci kamene plastike korčulanske katedrale iz 15. i 16. stoljeća, biskupski i obiteljski grbovi te najstariji natpis na hrvatskom jeziku u Korčuli iz 1606. godine.

Dio muzeja vjerskih zajednica čuva i **numizmatičku građu**, odnosno vrijedne i zanimljive primjerke starog novca, medalja i plaketa. U postavu Muzejske zbirke dominikanskog samostana u Bolu izloženi su raznovrsni primjerci novca (ilirski, grčki, rimski i bizantski te novac hrvatsko-ugarskih vladara, venecijanski, turski i austrijski kovani novac, kao i novac iz Kraljevine Jugoslavije i SFRJ-a) koji potvrđuju dugogodišnje zanimanje dominikanaca za kolekcionarstvo te svjedoče o stalnim pomorsko-trgovačkim vezama Bračana s ostalim gradovima i državama u prošlosti. U bogatoj numizmatičkoj zbirci Opatske riznice sv. Marka (sl. 6.) čuva se kovani novac od helenizma do 20. stoljeća, s vrlo vrijednim primjercima korčulanske grčke kolonije iz 4. stoljeća pr. n. e., dok je u zbirci dominikanaca u Starom Gradu izložen novac Fara i drugih grčkih kolonija – Herakleje, Isse (Visa), Sirakuze (Sicilije), Apolonije (pokraj Pojana u Albaniji), Dirahija (Drača) i dr. Vjerske zajednice svoje su numizmatičke zbirke zasnivale i zahvaljujući donacijama. Tako franjevci u Hvaru posjeduju 480 primjeraka kovanog novca od 4. stoljeća pr. n. e. do suvremenog doba koje im je donirao numizmatičar i kolekcionar Benko Horvat (1873. – 1955.), a numizmatička zbirka franjevaca u Kamporu dio je već spomenute donacije Ivana Kuglija samostanu. U Kamporu se nalazi i zbirka s više od tisuću medalja koja daje pregled medaljarstva od 16. do 20. stoljeća, a zbirku medalja i plaketa sakralnoga i svjetovnoga sadržaja izlaže i Opatska riznica sv.

Marka u Korčuli. U njezinu postavu ističu se brončana medalja Caterine Sforza Riario iz 15. stoljeća i srebrna medalja Otkupljenja iz 16. stoljeća, a vrijedne su i medalje kipara Roberta Frangeš-Mihanovića te Ive Kerdića.

Prirodoslovna građa zastupljena u muzejima vjerskih zajednica usko je povezana s florom i faunom svakoga pojedinog otoka i mora koje ga okružuje. Košljunski samostan ima poseban prirodoslovni postav u kojemu je izložena didaktička zbirka minerala, koralja, spužava i fosila niže gimnazije koja je ondje djelovala početkom 20. stoljeća (sl. 18. i 19.). Izložen je rad franjevaca koji su istraživali biljni i životinjski svijet otoka te njegove zanimljive prirodne pojave. Krapanj, najniži i najmanji naseļeni otok na Jadranu i u cijelom Sredozemlju, površine 0,36 km², poznat je pak po spužvarstvu, vještini kojoj je otočane podučio franjevac s Krete početkom 18. stoljeća, a s vremenom se ta vještina toliko razvila da je potkraj 19. stoljeća osnovana i spužvarska zadru-ga te su se spužve izvozile i prodavale diljem Europe. U samostanskom muzeju jadranske flore i faune izložena je zbirka antičkog posuda, amfora, spužava i koralja prikupljenih duž cijele istočne obale Jadrana. Dominikanci u Starom Gradu na Hvaru izložili su primjerke fosilnih riba nađenih u okolici grada, po čemu je otok Hvar poznat i u europskoj prirodoslovnoj znanosti, a u Kamporu na Rabu može se vidjeti geološka zbirka okamina i ruda.

Od **etnografske građe** treba istaknuti etnografsku zbirku franjevačkog samostana na Košljunu, u kojoj su predstavljene nošnje te ribarski i seljački uporabni predmeti za poljodjelstvo, proizvodnju sira, vunenu i tkalačku dje-

sl.26. Nikola Fiorentinac, *Bogorodica s Djetetom*, 1475., Franjevački muzej u Orebiću. Fotografirao Denis Bućar, 2021.

sl.27. Gotička kadionica iz 15. stoljeća, Franjevački muzej u Orebiću. Fotografirao Denis Bućar, 2021.

latnost, a u zbirci se mogu vidjeti i glazbeni instrumenti te raznovrsno drveno posuđe (sl. 22. i 23.). Zbirka je nastala zahvaljujući fra Nikoli Španjolu, koji je sedamdesetih godina prošlog stoljeća skupljao etnografske predmete i narodnu nošnju po cijelom Krku spašavajući ih time od propadanja. U bogatoj zbirci nalaze se i neki kurioziteti poput prepariranog janjeta s dvije glave ili janjeta s jednim okom.³⁵ Muzej Samostana sv. Frane u Cresu ima vrijednu etnografsku i kulturno-povijesnu zbirku u kojoj se ogleda život creskih težaka i ribara s prijelaza iz 19. u 20. stoljeće. Izložci govore o franjevcima i njihovu suživotu sa zajednicom, a obuhvaćaju uporabne predmete u gospodarstvu, posuđe, kamenice za čuvanje maslinova ulja i primjerke baroknoga i bidermajerskoga namještaja. Opatska riznica sv. Marka u Korčuli i Muzej franjevačkog samostana u Kamporu u svojim postavima imaju rekonstrukcije pučke kuhinje s ognjištem, koje predočuju život otočnih kućanstava u prošlosti. U ambijentu korčulanske „stare kuhinje” izloženo je i glineno i keramičko posuđe izvađeno s potopljene rimske galije iz 1. stoljeća te s bizantskog broda iz 6. stoljeća, a u kamporskom muzeju izložen je inventar seljačke kuće na Rabu iz druge polovice 19. i s početka 20. stoljeća, u sklopu kojega su tkalački stan i rapska nošnja. Ženske narodne nošnje, tradicijski nakit, lončarstvo i oruđe čuva Franjevački samostan sv. Duje u Kraju na Pašmanu, a franjevci u Sumartinu izlažu uporabne predmete i ribarski pribor. Kao što je već navedeno, Kampor i Glavotok imaju sačuvane velike kamene mlinove za prerađivanje maslina u ulje iz druge polovice 19. stoljeća, kojima se koristilo lokalno stanovništvo.³⁶

³⁵ Franjevački samostan Košljun, „Muzeji”, <https://www.kosljun.hr/muzeji/> (pristupljeno 3. listopada 2023.).

³⁶ Takav je mlin sačuvan i u Samostanskoj zbirci franjevaca trećoredaca u Portu na Krku, čiji se postav nakon obnove crkve i samostana 2021. godine ponovno uređuje.

Uz zbirke vjerskih zajednica povezuju se i naši **istaknuti književnici**. Djed Hvaranina Hanibala Lucića sredinom 15. stoljeća novčano je potpomogao izgradnju franjevačkog samostana potaknutu turskim prodorima u Bosnu, a u obiteljskoj grobnici u crkvi pokopan je i sam pjesnik. Benediktinski samostan u Hvaru smješten je u kasnije proširenu i pregrađenu Lucićevu gotičko-renesansnu kuću koju je njegova snaha Julija potkraj 16. stoljeća ostavila benediktinkama. U najstarijem dijelu te kuće uređen je muzej (sl. 13.), koji nosi i ime Hanibala Lucića, a od izvornih elemenata sačuvani su zdenac, pločnik i dio kamenog namještaja. Također na Hvaru, u dominikanskom samostanu u Starom Gradu, čuvaju se predmeti povezani sa životom i djelom Petra Hektorovića, a tu je i njegov grob. Hektorović je samostanu darovao vrijedan vinograd, koji i danas postoji u sklopu kompleksa, a među arhivskom građom čuvaju se spisi njegove obitelji. Fra Andrija Kačić Miošić, poznati hrvatski pučki pjesnik, autor *Razgovora ugodnog naroda slovinskoga*, jednoga od najvrednijih djela hrvatske književnosti 18. stoljeća, bio je nekoliko godina gvardijan franjevačkog samostana u Sumartinu na Braču te je zaslužan i za izgradnju samostanske zgrade čiji je idejni projekt sam zamislio i svojeručno iscrtao te poslao u Veneciju, gdje je prema njemu izrađen izvedbeni projekt. U samostanskoj zbirci (sl. 28.) čuva se njegov originalni nacrt u kojemu su označeni svi detalji, mjere i funkcije prostorija – od gospodarskog dijela do prostora namijenoga blagovanju i stanovanju.³⁷

Od književnih djela u franjevačkom se samostanu u Orebiću čuva vrijedan kulturološki raritet – rukopis *Osmana* Ivana Gundulića; na Galevcu i Visovcu pohranjeno je peto izdanje *Judite* Marka Marulića iz 1627. godine, a u Opatskoj riznici sv. Marka u Korčuli izložen je hrvatski prijevod evanđelja i poslanica s latinskoga isusovca i jezikoslovca Bartola Kašića iz 1641. godine. Galevac također čuva glagoljsku misu za pokojne te nekoliko albuma biljaka i leptira fra Dragutina Antuna Parčića (1832. – 1902.), istaknutoga glagoljaša, leksikografa i pionira hrvatske fotografije³⁸, koji je na Galevcu osnovao fotografski atelijer i laboratorij, a u samostanu franjevaca trećoredaca glagoljaša u Glavotoku na Krku polazio je nižu gimnaziju te u njemu poslije pokrenuo Serafinsku tiskaru.

Samostani su od svojih početaka bili središta pisane riječi. To potvrđuje i znatan broj otočnih samostana koji i danas u svojim prostorima imaju **knjižnice i arhive** s brojnim inkunabulama, rijetkim izdanjima, liturgijskim i glazbenim knjigama u rukopisu i tiskanom obliku (misalima, brevijarima, kodeksima, antifonarima, gradualima itd.), ispravama i kronikama koje su neiscrpno vrelo podataka o povijesti tih mjesta i otoka. Košljun se može podičiti najstarijom i najvećom knjižnicom cijelog otoka Krka s oko 30 tisuća jedinica i gotovo stotinu inkunabula, a posebno je vrijedno prvo izdanje latinskoga prijevoda *Ptolemejeva atlasa* iz 1511. godine, jedno od ukupno tri sačuvana primjerka u svijetu. Dominikanci u Starom

Gradu čuvaju oko 20 tisuća knjiga iz područja filozofije, teologije, jezikoslovlja, glazbe, slikarstva i znanosti, sa stotinjak inkunabula i kantualom s kraja 14. stoljeća koji sadržava najstariju sačuvanu skladbu na hrvatskom jeziku. Hvarski franjevci među 15 tisuća svezaka također čuvaju rijedak *Ptolemejev atlas*, izdanje iz 1525. godine tiskano u Nürnbergu, te 70-ak inkunabula i više od tristo rijetkih knjiga, dok se u knjižnici creskoga franjevačkog samostana s više od 10 tisuća svezaka među inkunabulama čuva i iznimno rijedak primjerak *Senjskog misala*, prve glagoljske inkunabule za koju se pouzdano zna da je tiskana na hrvatskom tlu, u senjskoj tiskari 1494. godine, što je od tri postojeća primjerka u svijetu jedini sačuvan u Hrvatskoj. U kampsrom samostanu među rijetkim knjigama i ispravama s više od 7500 jedinica čuva se isprava Petra Cara na pergamentu iz 1446. godine, u kojoj je prvi put zabilježen hrvatski oblik imena Rab, najstariji spomen otoka na našem jeziku, a *Velika kampska kronika* fra Odorika Badurine u rukopisu, koja je pisana više od dva desetljeća, neiscrpan je izvor za otočnu povijest. Arhiv samostana na Visovcu ima jednu od najvećih zbirki turskih isprava, a u maloj ali vrijednoj knjižnici ističe se velika rijetkost – prvotisk *Ezopovih basni* ukrašen drvorezima, koji je u Veneciji 1487. godine tiskao Dobrić Dobričević. Opatska riznica sv. Marka u Korčuli čuva *Korčulanski kodeks* iz 12. stoljeća, najstariju knjigu u gradu Korčuli, te prvotisk astrološke rasprave Klaudija Ptolemeja iz 2. stoljeća, poznate kao *Tetrabiblos*, čiji je korčulanski primjerak iz 1484. godine jedan od prvih objavljenih.

Više je samostana koji su u hrvatskim krajevima stoljećima njegovali liturgiju na **hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku i glagoljičnom pismu**. U zbirkama nekoliko otočnih samostana čuvaju se mnogi glagoljski misali, brevijari, rituali, drugi spisi i rukopisi. Bogoslužje na crkvenoslavenskom jeziku osobito je bilo ukorijenjeno u djelovanju hrvatskih franjevaca trećoredaca još od njihovih početaka, zbog čega se nazivaju glagoljašima, a među njihovim samostanima poznati su oni na Galevcu i u Glavotoku³⁹ na Krku. Istaknuto i dugotrajno benediktinsko glagoljaško središte bio je pašmanski samostan na Čokovcu, u kojemu je vjerojatno djelovao i glagoljski skriptorij, a redovnici su se bavili prevodjenjem s latinskoga.⁴⁰ Najpoznatiji je hrvatski prijevod *Regule sv. Benedikta* iz 14. stoljeća na glagoljici, prijepis originala iz 11./12. stoljeća, jednoga od najstarijih prijevoda u svijetu, čiji se rukopis danas čuva u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, kao i *Pašmanski brevijar* i *Tkonski zbornik* iz 16. stoljeća, koji su važni glagoljski spomenici za povijest hrvatske književnosti.⁴¹ Neki primjerci glagoljskih knjiga i danas se čuvaju kod franjevaca u Cresu, Supetru i na Visovcu, a dominikanci u Bolu posjeduju spomenike koje obilježava obredno glagoljsko pismo pustinjača iz nekadašnjeg samostana Dračeva luka na Braču – rijedak primjerak rimskog misala na glagoljici iz 1483. godine te sakristijski ormar s glagoljskim natpisima na ladicama koji označuju vrste misnog ruha.⁴²

37 Davor Domanić, „Kačićev franjevački samostan u Sumartinu na Braču prema ljetopisu fra Andrije Staničića 1758. g.“, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 37, br. 1 (1998): 304–305.

38 Među ostalim, Parčić je jedan od prvih autora astrofotografije, sa snimljenom djelomičnom pomrčinom Sunca postupkom dagerotipije 1861. godine. Tatjana Kren i Branko Hanžek, „Fra Dragutin Antun Parčić i prve hrvatske astrofotografije“, *Prirodoslovlje* 11, br. 1 (2011): 87–89.

39 U Glavotoku se čuvao i *Misal po zakonu rimskoga dvora* iz 1483. godine, prva hrvatska inkunabula i najstarija tiskana knjiga na glagoljici i hrvatskome crkvenoslavenskom jeziku čiji se izvornik danas nalazi u Samostanu sv. Franje Ksaverskog u Zagrebu, središnjem samostanu Provincije franjevaca trećoredaca glagoljaša, a jedan primjerak čuva se i u knjižnici Dominikanskog samostana Sv. Marije Milosne u Bolu na Braču.

40 Samostan Čokovac, „Povijest Čokovca“, <https://samostan-cokovac.hr/samostan/ghagoljstvo> (pristupljeno 25. rujna 2023.).

41 Najviše sačuvanih rukopisa iz benediktinskog samostana danas se nalazi u Državnom arhivu u Zadru i u Arhivu HAZU-a. Jozo Milanović, „Benediktinci glagoljaši na biogradskom području“, u: *Glagoljica i glagoljštvo u biogradskom kraju: zbornik radova za snanstvenom skupu Glagoljica na biogradskom području održanog 17. studenog 2012. u Biogradu*, ur. Vjekoslav Čosić (Zadar: Ogranak Matice hrvatske u Zadru, 2014), 123–130.

42 Dasen Vrsalović, *Muzejska zbirka dominikanskog samostana u Bolu* (Bol: Dominikanski samostan, 1977).

Kao što je već spomenuto, u otočnim samostanima i danas se čuva ne samo materijalna nego i **nematerijalna kulturna baština**. Benediktinke su poznate po razvoju **čipkarstva** – u Samostanu sv. Margarite u Pagu njeguje se tradicija izrade paške čipke na iglu, dok je vještina izrade čipke od agavinih niti osobita po materijalu i svojstvena Samostanu sv. Ivana Krstitelja i Antuna opata u Hvaru. Uz lepoglavsku čipku na batiće, i paška i hvarska čipka upisane su 2009. godine na UNESCO-ov *Reprezentativni popis nematerijalne kulturne baštine čovječanstva*.⁴³ Benediktinke su svoje štichenice, mjesne žene i djevojke, organizirano podučavale čipkarstvu, vještini koja u Pagu seže daleko u povijest, u 16. stoljeće, a u Hvaru se počinje njegovati od polovice 19. stoljeća i zadržava se sve do danas. U postavu muzeja paški samostan izlaže najstariju čipku iz 18. stoljeća te primjerke etnokošulja, zastora, posteljine i uporabnih tekstilnih detalja za opremu interijera koje su šivale benediktinke, a izloženi su i nacrti za izradu paške čipke prema kojima se podučavalo u školi u sklopu samostana. Paške benediktinke čipke su prodavale u Veneciji i poslije u Austriji, a zaslužne su za to što se čipkarstvo proširilo gradom Pagom i postalo izvor prihoda mnogih paških obitelji.⁴⁴ Čipkom je ukrašavano liturgijsko ruho, a postala je i dio ogavlja paške tradicijske nošnje. U hvarskom Muzeju *Hanibal Lucić* izlaže se ukrasna zbirka čipke od agave, a čuvaju se i primjerci čipki s kraja 19. stoljeća.

Od rjeđih i za muzeje vjerskih zajednica u prvi mah neočekivanih vrsta građe zanimljivo je primijetiti da neki od njih čuvaju i **pomorsku građu**, što se zasigurno objašnjava njihovim zemljopisnim položajem. Ta građa

najčešće obuhvaća **zavjetne darove** pomoraca što su ih ostavljali kao zahvalu za živote spašene u brodolomima. Tako Museum – sakralna zbirka župe u Supetru na Braču sadržava makete brodova, na Rabu se u Muzeju franjevačkog samostana u Kamporu mogu vidjeti makete brodova i zavjetne slike pomorske tematike, dok na Hvaru Zbirka Župe sv. Lovre u Vrboskoj i Muzejska zbirka samostana dominikanaca u Starom Gradu čuvaju zavjetne slike brodova koje svjedoče o pomorskoj tradiciji. Ipak, najbogatija od svih zbirki je ona Franjevačkog muzeja u Orebiću na Pelješcu, u kojoj se zrcali pomorska povijest mjesta. Sama crkva iz 16. stoljeća bila je svetište pomoraca, a u postavu je izložen velik broj pomorskih zavjetnih slika spašenih posada i napadnutih brodova, diplome orebičkih pomoraca, pomorske karte, navigacijski instrumenti te makete raznih jedrenjaka (sl. 24. i 25.).

Osim zavjetnih darova pomoraca, u nekim je muzejima izložen i **ivotni nakit**, koji daje vrijedan pregled umjetničkog obrta. Primjerice, benediktinke u Pagu izlažu votivni nakit koji su časne sestre pri dolasku u samostan ostavljale kao miraz, dok dominikanci u Bolu čuvaju „Gospino zlato” ili „Gospin nakit”, odnosno zavjetne darove bolskih vjernika, od kojih su neki primjerci i iz vremena osnutka samostana. Na Visovcu su izloženi zavjetni darovi čašćenja Gospe Visovačke, među kojima je i kruna od zlata i dragog kamenja za sliku Bogorodice i Isusa koju je dao izraditi skradinski trgovac Marko Toljan, a u Orebiću se nalazi i zbirka zavjetnih pločica od zlata i srebra, nastalih od 16. do 19. stoljeća.

Kada je riječ o **kulturno-povijesnoj građi**, zanimljivi su i predmeti povezani s **tiskarstvom** koji se čuvaju u Zbirci Samostana sv. Pavla na Školjiću (Galevcu). Zbirka je smještena u prostoru nekadašnje tiskare (sl. 30.), a u postavu su izloženi tiskarski klišeji, preše i matrice, pisači stroj, kao i grafički stroj što ga je samostan otkupio od obitelji slikara, grafičara i restauratora Josipa Resteka, a navodno je pripadao uglednoj zagrebačkoj obitelji Strozzi. Galevac je bio i sjedište hrvatskoga narodnog preporoda, na što upućuje i ondje smješten grob Ante Kuzmanića, pokretača i urednika *Zore dalmatinske*, prvoga dalmatinskog književnog časopisa na hrvatskom jeziku.⁴⁵ U franjevačkom samostanu na Visovcu izloženo

sl.28. Postav Muzejske zbirke franjevačkog samostana u Sumartinu na Braču. Fotografirala Maja Kocijan, 2016.

sl.29. Lapidarij Benediktinskog samostana sv. Kuzme i Damjana na Čokovcu na otoku Pašmanu. Fotografirao Želimir Laszlo, 2000.

sl.30. Zbirka Samostana sv. Pavla na Školjiću (Galevcu). Fotografirao Želimir Laszlo, 2000.

43 Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske, „Čipkarstvo u Hrvatskoj”, <https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-čovječanstva/cipkarstvo-u-hrvatskoj-16452/16452> (pristupljeno 25. rujna 2023.).

44 Samostan sv. Margarite Pag, „Čipka”, <http://benedictus.hr/bastina/cipka/> (pristupljeno 25. rujna 2023.).

45 Kren i Hanžek, „Fra Dragutin Antun Parčić i prve hrvatske astrofotografije”, 73.

je pak **staro oružje** – mačevi, jatagan i sablje, od kojih se posebno ističe sablja narodnog junaka Vuka Mandušića.

Zaključno – o važnosti i sudbini otočne baštine vjerskih zajednica

Zahvaljujući entuzijazmu i predanosti redovnika i župnika, u prostorima nekadašnjih duhovno-kulturnih središta otokā nastajale su prve baštinske zbirke koje su s vremenom prerasle u muzeje vjerskih zajednica, najčešće zavičajno-vjerskog obilježja, koji i danas svjedoče o višestoljetnoj katoličkoj prisutnosti u lokalnim zajednicama i uloji u kulturnome, društvenom i gospodarskom razvoju tih područja, obilježenih izmjenama vladajućih sustava i povijesnih država. Od Krka na sjeveru pa do Koločepa na jugu istočne strane Jadranskog mora, od najvećih hrvatskih otoka – Cres, Krka, Brača, Hvara, Paga i Korčule – preko najvećeg otočića Badije, pa sve do najmanjih Košljuna, Galevca i Visovca, muzeji vjerskih zajednica na otocima čuvaju i izlažu građu bogatoga kulturnog i prirodnog nasljeđa od prapovijesti i kasne antike pa sve do 20. stoljeća koja bi u suprotnome bila izgubljena, a u radu je predstavljen samo njezin manji dio. Neki od muzeja najstarije su muzejske ustanove na otoku te su po količini i kulturno-umjetničkoj vrijednosti među najvažnijim zbirka sakralnih umjetnina i predmeta umjetničkog obrta na svojem području. Iako u njima, očekivano, prevladavaju umjetnička djela i liturgijski predmeti, otočne zbirke čuvaju i vrijednu te manje poznatu arheološku, etnografsku, prirodoslovnu i kulturno-povijesnu građu, a sačuvani primjerci jedinstvenih spomenika te vrhunskih ostvarenja stranih i domaćih umjetnika, obrtnika i pisaca neizostavan su doprinos topografiji hrvatske kulturne baštine.

Sve češća obnova muzejskih postava te volja i trud da se urede i izlože zbirke predmeta koji su stoljećima pomno skupljeni i čuvani potvrđuju sve veće zanimanje vjerskih zajednica da se otvore javnosti. Ipak, za njihovu sveobuhvatnu valorizaciju i predstavljanje i dalje postoje određeni izazovi. S jedne strane, otežavajuća je okolnost nedostatak osoblja koje bi nastanjivalo i održavalo samostane, posebice u manjim i izoliranim sredinama, a posljedično se brinulo i o zbirkama, zbog čega se pojedini samostani gase ili priključuju drugim upravnim jedinicama. S druge strane, budući da muzeji vjerskih zajednica nisu obuhvaćeni Sustavom muzeja, osim tek dva muzeja dosad opisana u Upisnik javnih i privatnih muzeja u Republici Hrvatskoj,⁴⁶ odgovarajuća stručna muzeološka pomoć još uvijek izostaje, stoga je iznimno važno uspostaviti aktivnu suradnju između vjerskih zajednica i stručnih službi. Uvrštavanje muzeja vjerskih zajednica u muzejsko zakonodavstvo svakako budi nadu u pozitivan pomak, kojim bi ti otočni, ali i drugi biseri u niški umjetničke baštine koju čuvaju vjerske zajednice bili dokraja prepoznati te primjereno zaštićeni i predstavljeni.

46 Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru (s dvije podružnice – Riznicom crkvenih predmeta Bibinje i Riznicom župne crkve sv. Anselma u Ninu) i Spomen-muzej biskupa Josipa Jurja Strossmayera u Đakovu.

LITERATURA

1. Badija. „Galerija fra Bernardin Sokol”. <https://www.badija.hr/umjetnicka-galerija/> (pristupljeno 2. listopada 2023.).
2. Bralić, Višnja. „Slike Nicole Grassija i naručitelji u Hrvatskoj”. *Portal: godišnjak Hrvatskog restauratorskog zavoda* 7 (2016): 147–162.
3. Bratovština svih svetih Korčula. <http://bssko.com/> (pristupljeno 2. listopada 2023.).
4. Braut, Ivan, Krasanka Majer Jurišić i Edita Šurina. *Franjevački samostanski kompleks sv. Bernardina Sijenskog u Kamporu na otoku Rabu*. Zagreb: Uprava za zaštitu kulturne baštine Ministarstva kulture RH, 2020.
5. Centar za kulturu Brač. „O Pustinji Blaca”. <https://czk-brac.hr/index.php/2-uncategorised/1-o-pustinji-blaca> (pristupljeno 25. rujna 2023.).
6. Domančić, Davor. „Kačićev franjevački samostan u Sumartinu na Braču prema ljetopisu fra Andrije Staničića 1758. g.” *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 37, br. 1 (1998): 301–312.
7. Dominikanci.hr. „Povijest dominikanskog Reda u Hrvatskoj”. <https://www.dominikanci.hr/tko-smo/povijest-reda/povijest-dominikanskog-reda-u-hrvatskoj-1> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).
8. Fisković, Igor, ur. *Milost susreta: Umjetnička baština Franjevačke provincije sv. Jeronima: Galerija Klovićevi dvori, 16. prosinca 2010. – 20. veljače 2011.* Zagreb: Galerija Klovićevi dvori, 2010.
9. Fisković, Igor, Zoraida Demori Staničić i Radoslav Tomić. „Slikarstvo i kiparstvo”. U: Fisković, 136–229.
10. Franjevačka provincija Presvetog Otkupitelja – Split. „Povijest Provincije”. <https://www.franjevci-split.hr/povijest-provincije/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).
11. Franjevačka provincija sv. Jeronima u Dalmaciji i Istri. „Popis samostana”. <https://ofm-sv-jeronim.hr/samostani/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).
12. Franjevački samostan Košljun. „Muzeji”. <https://www.kosljun.hr/muzeji/> (pristupljeno 3. listopada 2023.).
13. Franjevci trećoređci glagoljaši. „Povijest Provincije”. <https://franjevцитreoređci.hr/povijest-provincije/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).
14. Gjukić-Bender, Vedrana. „Izložba umjetnina Franjevačkog samostana u Kuni na Pelješcu”. *Vijesti muzealaca i konzervatora* 3/4 (2000): 58–64.
15. Gradski muzej Novalja. „Stomorica – arheološka zbirka”. <https://gradskimuzejnovalja.hr/stomorica-arheoloska-zbirka/> (pristupljeno 25. rujna 2023.).
16. Hrvatska provincija sv. Jeronima franjevaca konventualaca. „Povijest provincije”. <https://www.ofmconvhr/povijest-provincije/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).
17. Hrvatski restauratorski zavod. „Otok Krk, Krk, katedrala Uznesenja Blažene Djevice Marije”. <https://www.hrz.hr/index.php/aktualno/europska-godina-kulturne-bastine/2790-otok-krk-krk-katedrala-uznesenja-blazene-djevice-marije> (pristupljeno 3. listopada 2023.).
18. Hrvatski sabor. „Zakon o muzejima”, 29. lipnja 2018. *Narodne novine* 61/2018. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbene/2018_07_61_1267.html (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).
19. Kren, Tatjana i Branko Hanžek. „Fra Dragutin Antun Parčić i prve hrvatske astrofotografije”. *Prirodoslovlje* 11, br. 1 (2011): 67–94.
20. Milanović, Jozo. „Benediktinci glagoljaši na biogradskom području”. U: *Glagoljica i glagoljaštvo u biogradskom kraju: zbornik radova sa znanstvenog skupa Glagoljica na biogradskom području održanog 17. studenog 2012. u Biogradu*, ur. Vjekoslav Čosić, 123–130. Zadar: Ogrnak Matice hrvatske u Zadru, 2014.
21. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. „Čipkarstvo u Hrvatskoj”. <https://min-kulture.gov.hr/vrste-kulturne-bastine/nematerijalna-kulturna-bastina/nematerijalna-dobra-upisana-na-unesco-ov-reprezentativni-popis-nematerijalne-kulturne-bastine-covjeanstva/cipkarstvo-u-hrvatskoj-16452/16452> (pristupljeno 25. rujna 2023.).

22. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. „Pravilnik o stručnim i tehničkim standardima za osnivanje i određivanje vrste muzeja, za njihov rad te za smještaj i čuvanje muzejske građe i muzejske dokumentacije”, 5. prosinca 2023. *Narodne novine* 150/2023. https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2023_12_150_2165.html (pristupljeno 18. prosinca 2023.).
23. Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske. „Pretraživanje Registra kulturnih dobara Republike Hrvatske”. <https://registar.kulturnadobra.hr/#/> (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).
24. Registar muzeja, zbirki i riznica u vlasništvu vjerskih zajednica. Muzejski dokumentacijski centar. <https://mdc.hr/hr/mdc/zbirke-fondovi/registri/> (pristupljeno 8. kolovoza 2023.).
25. Samostan Čokovac. „Povijest Čokovca”. <https://samostan-cokovac.hr/samostan/glagoljastvo> (pristupljeno 25. rujna 2023.).
26. Samostan sv. Margarite Pag. „Čipka”. <http://benedictus.hr/bastina/cipka/> (pristupljeno 25. rujna 2023.).
27. Svetište Gospe Sinjske. „Arheološka, numizmatička, etnografska, paleontološka zbirka i zbirka crkvenih predmeta”. <https://www.gospa-sinjska.hr/index.php/arheoloska-zbirka> (pristupljeno 11. prosinca 2023.).
28. Šanjek, Franjo. „Dominikanci u Hrvatskoj (13. – 21. stoljeće)”. U: *Dominikanci u Hrvatskoj*, ur. Igor Fisković, 11–13. Zagreb: Galerija Klovičevi dvori, 2011.
29. Škunca, Stanko Josip. „Putovanje kroz povijest”. U: Fisković, 15–22.
30. Šolić, Marija Edita. „Crkvene muzejske zbirke u Hrvatskoj – stvarnost i mogućnosti”. *Analiz Galerije Antuna Augustinčića* 16/17 (2001): 19–40.
31. Šulc, Branka. „Počeci muzeja u Hrvatskoj”. U: *Muzeji i galerije Hrvatske*, ur. Slobodan Prošperov Novak i Branka Šulc, 7–12. Zagreb: Ministry of Education and Culture, 1992.
32. Tomić, Radoslav. „O nekoliko najvrednijih renesansnih i baroknih slika na otoku Korčuli”. U: *700 godina Korčulanske biskupije: zbornik radova*, ur. Igor Fisković i Marko Stanić, 179–194. Korčula: Župni ured Svetog Marka, 2005.
33. Tulić, Damir. *Vodič po Opatskoj riznici, katedrali i crkvama grada Korčule*. Korčula: Župa sv. Marka, 2015.
34. Vranešević, Dunja. „Bol na Braču – otvoren obnovljeni muzej dominikanskog samostana”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 144, 29. lipnja 2021. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-29-6-2021/#bol> (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).
35. Vranešević, Dunja. „Fenomen zbirki vjerskih zajednica u Hrvatskoj: Registar muzeja, zbirki i riznica u vlasništvu vjerskih zajednica Muzejskoga dokumentacijskog centra”. *Informatica Museologica* 45/46 (2014/2015): 176–190. <https://hrcak.srce.hr/file/260778> (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).
36. Vranešević, Dunja. „Franjevački samostan na Badiji – stalni postav Izvora Oreba i Emilije Karlavaris”. *Vijesti iz svijeta muzeja* 149, 7. rujna 2021. <https://mdc.hr/hr/mdc/publikacije/newsletter/newsletter-7-9-2021/#badija> (pristupljeno 9. kolovoza 2023.).
37. Vrsalović, Dasen. *Muzejska zbirka dominikanskog samostana u Bolu*. Bol: Dominikanski samostan, 1977.

MUSEUMS AND COLLECTIONS OF RELIGIOUS COMMUNITIES ON THE ISLANDS – CUSTODIANS OF ISLAND CULTURE AND NATURAL HERITAGE

During the course of history, monasteries and parishes have been a source of spirituality as well as the cultural, educational and economic centres of the islands. Endeavouring to keep the tangible and intangible traces of the rich history of their surroundings safe, the clergy for centuries attentively collected items of the cultural and natural heritage, commissioned the making of artworks and liturgical use objects for the furnishing of religious structures and the performance of the liturgy and ultimately also founded collections that were often the only places in which the island heritage was preserved and accessible.

Forty two museums located along the coast of the Adriatic sea are entered in the Register of Museums, Collections and Treasuries Owned by Religious Communities of the Museum Documentation Centre. The present paper depicts the features and the particularly important material of 28 museums and collections of religious communities on 14 islands and on the Pelješac peninsula that have premises arranged for the exhibition of material and are also accessible to the public, from the oldest, founded at the end of the 19th century, to the most recent, opened in the last decade.

Almost a half of the collections are owned and administered by the monasteries of several provinces of the Franciscan Order, and there are also collections of the Dominican order and of the male and female Benedictine orders, as well as local churches and bishoprics. Although, as is to be expected, the material prevalingly consists of artworks and liturgical objects, the island collections also look after both valuable and lesser known archaeological, ethnographic, natural history and cultural history material, telling of the centuries long Catholic presence in local communities and role in the cultural, social and economic development of Croatian islands in the past. The specimens of the unique monuments and supreme achievements of foreign and local artists, craftsmen and writers are an essential contribution to the topography of the Croatian cultural heritage.